

Vergi Bilincine Sahip Bireylerin Fiş veya Fatura Alma Duyarlılığını Etkileyen Faktörler

Ali Rıza ÖZDEMİR*
Hasan AYVALI**

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, vergi bilincine sahip bireylerin fiş veya fatura alma duyarlılığını etkileyen faktörlerin belirlenmesidir. Çalışmanın veri setini 113 maliye öğretim elemanına uygulanan anket sonuçları oluşturmaktadır. Elde edilen verilerin analizinde ordered logit ve probit tahmin modelleri kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, fiş-fatura alma sıklığının; evli, yüksek gelirli olmak ve kamu hizmetlerinden faydalanmak, vergi bilinci, ahlaki ve sorumluluğuna sahip olmak ve teşvik almak ile doğru orantılı; aşırı vergi yükü ve adaletsizliğine tabi olmak ile ters orantılı bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir.

Anahtar sözcükler: Fiş-Fatura Alma Duyarlılığı, Vergi İadesi.

JEL Kodları: H260, H290 ve E260

Factors Having Impact On The Tax Awareness Of People For Getting Receipt or Invoice

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the factors affecting receipt awareness of the individuals who have tax consciousness. The data set of the study obtained from the survey applied to 113 academicians specialized on public finance. The findings of this study are obtained using ordered probit and logit regression methods. These findings show that the frequency of taking receipt is directly related to being married, having high-income, benefiting from public services, having tax consciousness, morality, and responsibility and taking tax incentives while inversely related to facing with excessive and unfair tax burden.

* Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, BİİBF, Maliye Bölümü Öğretim Üyesi

** Araş. Gör., Balıkesir Üniversitesi, BİİBF, Maliye Bölümü Öğretim Görevlisi

Key Words: *Frequency of Taking Receipts, Tax Rebate.*

JEL Classification Code: *H260, H290 and E260*

1. GİRİŞ

Türkiye’de vergi sistemi bu çalışmanın yapıldığı dönemde dolaylı vergilerin ağırlıkta olduğu bir sistemdir. Türkiye ekonomisi aynı zamanda kayıt dışılığın yüksek olduğu bir ekonomidir. Bu tür ekonomilerde hem ekonominin kayıt içine çekilmesi hem de vergi gayretinin en üst düzeye çıkarılabilmesi fiş-fatura alma alışkanlığının yerleşmesine bağlıdır. Fiş-fatura alma alışkanlığının yerleşmesine yönelik adımlar, Türk vergi sistemine katma değer vergisi gibi tahsilatı büyük oranda belgeye dayalı bir verginin girmesiyle atılmaya başlanmıştır. Bu konuda yapılan ilk düzenlemelerden birisi 1984 yılında 2978 sayılı kanunla kabul edilen ücretlilere vergi indirimini uygulamasıdır. Fiş- fatura alma alışkanlığını yerleştirmeye yönelik son çeyrek asırdır bir çok uygulamalar, kampanyalar, eğitimler yapılmış, promosyonlar verilmiş ve mevzuata uygun hareket etmeyenlere yönelik yaptırımlar getirilmiştir.¹

Bütün bu uygulamalardaki amaç, vergi bilincinin oluşması ve fiş-fatura alma alışkanlığının yerleşmesidir (Kızılot 2006; Seviğ 2007). Vergi bilincine ulaşıldığı kabul edilmekle birlikte, eğitilmiş kimselerde dahi fiş-fatura alma alışkanlığının yerleşmediği görülmektedir. Nitekim, Ankara Vergi Dairesi Başkanlığı’nın yaptığı 'Alışverişlerden Sonra Belge İsteme Alışkanlığı' araştırmasına göre, eğitim seviyesinin yüksek olduğu, memur şehri Ankara’da bile her 100 vatandaşın sadece 54’ü alışverişlerde düzenli şekilde fiş istemektedir. Gaziantep Vergi dairesinin yaptığı bir anket çalışmasına göre de alışverişlerin yüzde 83’ünde satıcının, müşteri istemedikçe fiş vermediği saptanmıştır.²

Fiş-fatura alma alışkanlığının yerleşmemesi dolaylı vergilerin son üstlenicisi olan vatandaşların fiş almaması, satıcıların da satışı belgelendirmemeleri ve KDV’nin devletin kasasına girmeyip satıcıların cebinde kalmasına yol açmaktadır. Ayrıca, satışların belgelendirilmemesi, gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin matrahlarını olması gerekenin çok altına çekilmesine ve bu şekilde devleti sadece KDV gelirlerinden değil, gelir ve kurumlar vergisi gelirlerinden de yoksun bırakmasına neden olmaktadır. Fiş-fatura alma alışkanlığı geliştirilmediği takdirde toplumsal refah artışı, ülke kalkınma ve büyümesi, ekonomik düzen ve tüketici hakları da yeterli düzeyde sağlanamayacaktır. Fiş-fatura alma alışkanlığı geliştirilirse, vergi gelirlerinde artış sağlanacak, bu da toplumsal refahı arttıracaktır. Bu çalışmanın amacı vergi bilincine sahip kitle üzerine yapılan bir anketten sağlanan

---

¹ Son olarak da uygulamada vergi iadesi olarak bilinen ve Gelir Vergisi Kanunu’nun 121. maddesinin konusunu oluşturan “ücretlilere vergi indirimini” 28.03.2007 tarihinde ilkel olduğu, yolsuzluklara ve gereksiz maliyetlere neden olduğu ve vergi tahsilatıyla ilgisinin kalmadığı gerekçeleriyle yürürlükten kaldırılarak, yerine 5615 sayılı Gelir Vergisi Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’unun 2. maddesine göre ücret geliri elde edenlere “aşgari geçim indirimi” uygulanması kabul edilmiştir.

² <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=212823>, 13.02.2007

veriler ve ordered logit ve probit yöntemleri ile fiş alma sıklığını etkilemesi muhtemel etkenlerin istatistiksel testini yapmaktır.

Bu çalışma aşağıdaki şekilde organize edilmiştir. Çalışmanın birinci bölümüne konuya giriş yapılmış ve konunun önemine değinilmiştir. İkinci bölümde bir belge olarak fiş-fatura kavramı, duyarlılığı ve bunun önemi ve geliştirilmesi için getirilmiş önlemler ve bunu etkileyen faktörler ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde ise çalışmada kullanılan veriler, ampirik metotlar ve elde edilen sonuçlar ele alınmaktadır. Son bölümde ise sonuç ve politika önerileri yer almaktadır.

2. TEORİ VE UYGULAMADA FİŞ-FATURA ALMA DUYARLILIĞI

2.1. Bir Tür Belge Olarak Fiş-Fatura

Bir ticari işlemin gerçekleştiğine, bir olgunun varlığına ve bir anlaşmanın yapıldığına delil teşkil eden evraklara belge adı verilmektedir.³ Mal alım satımı gibi en sık rastlanan iktisadi faaliyetlerde üzerinde durulması gereken en önemli belge fatura ve perakende satış fişi gibi fatura yerine geçen belgelerdir.⁴ Fatura yada fiş ise satılan mal veya yapılmış bir iş karşılığında müşterinin borçlandığı tutarı göstermek üzere malı satan veya işi yapan işletmeci tarafından müşteriye verilen ticari bir belgedir (VUK, Madde 229).

İşletmeciler bütün alım satım işlerinde fatura tanzim etmek veya fiş kesmek ve müşteriler de bunları almak mecburiyetindedirler.⁵ Ticari işlemlerden sonra fatura ve fiş gibi belgelerin düzenlenmemesi cezai müeyyidelere bağlanmıştır. Örneğin, fiş verilmemesi veya alınmaması hali özel usulsüzlük cezasına konu edilmektedir. Halihazırda söz konusu belgenin alınmaması veya verilmemesi halinde uygulanması öngörülen usulsüzlük cezası; fiş-fatura vermeyen satıcılara 139 YTL'den az olmamak şartıyla fatura tutarının % 10'u kadar, fiş almayan nihai(düz) tüketiciye ise 27.8 YTL tutarlarındadır.

2.2. Alışverişlerde Fiş-Fatura Alma Duyarlılığının Önemi

Alışverişleri fatura, fiş gibi belgelerle vesikalı bir şekilde yapmak hukuki bir zorunluluk olduğu kadar her iki taraf için de bir çok noktadan önemlidir:

1. Ülke Kalkınması: Alışverişleri fiş, fatura ve benzeri belgeler ile belgelendirmek bir taraftan kalkınmanın altyapısını teşkil eden kamu yatırımları için yeterli finansman sağlamaya yardımcı olurken, diğer taraftan rekabetçi piyasa sisteminde haksızlığın önüne geçmek suretiyle piyasaların verimli ve sağlıklı çalışmasına olanak sağlamaktadır.

2. Toplumsal Refah: Bireylerin fiş-fatura almak suretiyle vergilerini ödemesi ve anayasayla belirlenmiş vatandaşlık görevini yerine getirmeleri, zengin kesimin refahını azaltmakta ve kamusal mal üretimi nedeniyle yoksulların refahını artırıp

³ Belgeler ticari hayatta, (1)Alışveriş belgeleri (2) Fatura ve fatura yerine geçen belgeler (3) Senetler (4) Ulaşım belgeleri (5) Bordrolar (6) Beyannameler ve (7) Diğer belgeler olarak farklı çeşitleriyle yer almaktadır.

⁴ Fiş dışında fatura yerine geçen diğer bazı belgeler (1) Yazar kasa kayıt ruloları (2) Giriş ve yolcu taşıma biletleri (3) Gider pusulaları ve (4) Müstahsil makbuzu olarak sıralanmaktadır.

⁵ Kanunda, birinci ve ikinci sınıf tüccarların; 1. Birinci ve ikinci sınıf tüccarlara, 2. Serbest meslek erbabına, 3. Kazançları basit usulde tespit olunan tüccarlara, 4. Defter tutmak mecburiyetinde olan çiftçilere, 4. Vergiden muaf esnafa sattıkları emtia veya yaptıkları işler için fatura vermek ve bunların da fatura istemek ve almak zorunda oldukları belirtilmektedir. (VUK, m. 232)

gelir dağılımındaki dengesizlikleri gidermekte ve böylece toplumsal refah artmaktadır.

3. Piyasa Düzeni: Fiş-fatura gibi belgeler ticaret hayatında güven ve düzenin sağlanması bakımından önemlidir. Çünkü bu tür belgeler muhasebede kayıtların temelini oluşturmaktadır.

Vergi Usul Kanunu ve Türk Ticaret Kanunu yönünden vergiye tabi işlemler de bu kayıtlar üzerinden tespit olunur. Bu açıdan fiş-fatura alma duyarlılığının artması aynı zamanda vergi düzeninin oturması demektir. Vergi düzeninin oturtulması ise vergi kayıp ve kaçığı ile mücadelede hayati öneme sahiptir.

2.3. Fiş-Fatura Alma Duyarlılığını Yerleştirmek İçin Getirilmiş Önlemler

Devlet, piyasa ekonomisine ağırlık verilen 1980'li yıllardan itibaren fiş-fatura alma duyarlılığını yerleştirmek ve bu sayede en azından (1) verginin yerleşmesini sağlamak (2) vergi tabanını genişletmek (3) vergi kaybını en aza indirmek amacıyla bir çok önlem paketi uygulamıştır. Örneğin Gelir İdaresi Başkanlığı, vatandaşların alışverişlerde fiş-fatura almalarını teşvik etmek ve onları vergi konusunda bilinçlendirmek amacıyla reklam filmleri hazırlamaktadır. Ayrıca Gelir İdaresi Başkanlığı, televizyon dizilerinin yapımcı ve senaristleri ile görüşerek dizilerde vatandaşlara vergi sorumluluklarını hatırlatan mesajlar verilmesini sağlamaktadır. Daha da ileri giderek, Gelir İdaresi Başkanlığı, yurdun dört bir yanında eğitim kurumları vasıtasıyla özellikle gençleri ve bunların ailelerini vergi konusunda eğitici kampanyalar düzenlemektedir.⁶

Devletin en önemli önlem paketi ise 2978 sayılı Kanunla 1984 yılında kabul edilen çalışanlarda (ve emeklilerde) vergi iadesi uygulamasıdır.⁷ Son olarak 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun mükerrer 121'inci maddesine dayalı olarak yürütülen bu uygulamaya göre gerçek ücretlerin vergilendirilmesinde, mükellefin kendisi, eşi ve çocukları ile ilgili eğitim, sağlık, gıda, giyim ve ikamet edilen konuta ait kira harcamalarının yıllık toplam tutarının; 3800 YTL'ye kadar % 8'i , 7700 YTL'nin 3800 YTL'si için % 8'i, aşan kısmı için % 6'sı, 7700 YTL'den fazlasının, 7700 YTL'si için % 7'si, aşan kısmı için % 4'ü, ücretlinin ertesi yılda ödeyeceği gelir vergisinden mahsup edilmekte veya işverenler aracılığı ile kendisine nakden iade edilmektedir.⁸

Vergi iade sistemi ilk uygulamasında, iade oranı daha yüksek, iadeye konu olan mal grubu daha çeşitliydi. Ancak zamanla bazı mal ve hizmetler iade kapsamından çıkartılmış, katma değer vergisi oranları artırılırken iade oranı sabit kalmış hatta düşürülmüştür.⁹ Yine vergi iadesi sistemi aylık iade uygulamasından yıllık bazda farklı bir sisteme dönüştürülmüştür. Nihai olarak da önce emeklilerin fiş toplamaları uygulaması ve sonra da 5615 sayılı Kanuna göre hem emekli hem de ücretliler için vergi iade sistemi yürürlükten kaldırılmıştır.

⁶ Gelir İdaresi Başkanlığının Vergi Dairesi Başkanlıklarına da bir yazı göndererek, çocuklara yönelik "Ülkemi Seviyorum, Belgemi Alıyorum" kampanyaları düzenlenmesini istemesi bunun son örneğidir.

⁷ Perakende noktasında belge alma alışkanlığı yerleştirmekle de sistemin son noktadan geriye kayıtlılığı artarak beyan esasına tabi mükellefiyetlerdeki kayıp ve kaçığı azalacak ve belge sistemine çok bağlı olan katma değer vergisi uygulamasını güçlenecekti.

⁸ B.k.n.z. 259 seri numaralı Gelir Vergisi Genel Tebliğ, 20 Aralık 2006 gün ve 26391 sayılı Resmi Gazete.

⁹ Zaman içinde vergi iadesinin kapsamı beş kalem mala kadar inmiş ve bir promosyon olarak vergi iadesinin avantajları iyiden iyiye azalmıştır (Arıoğlu, 2007).

Vergi iade sisteminin kaldırılması bütün ülkede olduğu kadar maliye camiasında da lehte ve aleyhte önemli tartışmaları beraberinde getirmiştir. İlk olarak bu sistemin artık dünyanın hiçbir yerinde uygulanmayan eski bir sistem olduğu öne sürülmüştür (Koyuncu, 2007). Ayrıca, bir taraftan bu sistemin fiş toplama eziyetinden dolayı bütün vatandaşların adeta bir zulüm makinesi haline geldiği diğer taraftan sistemin işleyiş sürecinin ortaya çıkardığı karmaşadan dolayı artan sahtekarlıkları¹⁰ önlemek için denetim maliyetlerinin arttığı iddia edilmektedir. Her iki nedenden dolayı da bu uygulama ilerleyen dönemlerinde hep bir bütçe gideri kapısı olarak görülmüştür (Koyuncu, 2007). Ek olarak, belge almakla vergi iadesi arasındaki bağın tamamen kopmasından dolayı uygulamanın esas amacı olan fiş-fatura alma duyarlılığını artırma amacından saptığı iddia edilmektedir (Arioğlu, 2007).

Vergi iadesi uygulamasının kaldırılmasının karşısında olanlar ise eleştirilecek yanları olmasına rağmen vergi iadesinin uygulamada bir çok açıdan başarılı olduğunu savunmaktadırlar. Örneğin, bir kısım maliyeci, vergi iadesi sayesinde fiş-fatura isteme alışkanlığının yavaş da olsa giderek etkili olmaya başladığını (Seviğ, 2002) bu uygulamanın kaldırılmasının ise fiş toplama bilincine ağır bir darbe vuracağını iddia etmektedir (Kızılot, 2007). Yine diğer bir kısım maliyeci perakende noktasında belge alma alışkanlığının yerleşmesi sayesinde sistemin son noktadan geriye kayıtlılığının artmakta olduğunu öngörmektedir (Uysal 2007). Kayıtlılığın artması ise bir taraftan beyan esasına tabi mükellefiyetlerdeki¹¹ kayıp ve kaçığı azaltmakta diğer taraftan katma değer vergisinin dayandığı belge sistemini güçlendirmektedir. Vergi iadesi uygulamasının kaldırılmasının ise kayıt-dışılaşa yönlendirerek bu kayıp ve kaçığı artıracığı iddia edilmektedir (Seviğ, 2007 ve Koyuncu, 2007). Ayrıca vergi iadesi uygulamasının çalışanları fiş toplamaya itecek güdü olduğunu, ve bu uygulamanın kaldırılmasıyla bu güdünün de ortadan kalkacağı iddia edilmektedir (Koyuncu, 2007). Faydacı bir yaklaşıma göre ise vergi iadesi uygulamasının kaldırılmasının vatandaşı fiş konusunda pazarlık yapma yada fiş almaktan vazgeçmek gibi bir takım stratejik davranışlara itmesi ve bunun önüne geçmek isteyen devletin ise denetim maliyetlerinin artması söz konusu olmaktadır.¹²

Vergi iadesi uygulamasının kaldırılmasının karşısında olan görüşler, lehinde olanlara göre gerek nitelik olarak gerekse iktisadi sonuçları bakımından daha fazla ağırlık taşımaktadır. Bu görüşler aynı zamanda fiş-fatura alma alışkanlığının yerleşmesi ve vergi bilinci üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bilinç konusunda gerek yirmi üç yıllık vergi iadesi uygulaması gerekse bu süre içerisinde süregelen diğer tanıtım kampanyalarının tatminkar bir noktaya ulaşıldığı görmezlikten gelinemez. Ne var ki vatandaşın bu konudaki bilinci fiş-fatura alma davranışına her zaman bire bir yansımamaktadır. Nitekim yapılan anketler de gerek vatandaşların gerekse satıcıların fiş konusunda duyarlı olmadığı ortaya çıkmıştır. Örneğin Ankara Vergi Dairesi Başkanlığının gerçekleştirdiği “Alışverişlerden Sonra Belge İsteme Alışkanlığı” araştırmasına göre, eğitim seviyesinin yüksek olduğu, memur şehri

¹⁰ Bu konuya ilişkin bir internet sitesinde yapılan araştırmada bireylerin % 63 nün fişte sahtecilik yollarından her hangi birine tevessül ettiğini göstermektedir (Adashman, 2007).

¹¹ Gelir ve kurumlar vergisi mükellefiyeti gibi.

¹² Örneğin gazeteler vergi iadesi uygulamasının kalkmasının maliyecileri belge vermeyen esnafın peşine düşürdüğünü yazmaktadır. Ayrıca bu uygulamasının kaldırılması sonrasında, alışverişlerde fiş almamanın giderek yaygınlaşmasından endişe eden Gelir İdaresi Başkanlığının çeşitli kampanyalar yapması bu tür maliyetlere diğer bir örnektir.

Ankara'da bile her 100 vatandaştan sadece 54'ünün alışverişlerde düzenli şekilde fiş istediği, yüzde 26'lık grubun zaman zaman fiş talebinde bulunduğu, alışverişlerin yüzde 19'unda vatandaşların satıcı verirse ancak fiş aldığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca, Gaziantep Vergi Dairesi Başkanlığınca yürütülen bir başka anket çalışmasında ise satıcıların fişe yaklaşımları irdelenmiştir. Bu araştırmaya göre, alışverişlerin yüzde 83'ünde satıcı, müşteri istemedikçe fiş vermemektedir. Satıcıların yüzde 7'si alışverişlerde fiş yerine indirim yaparken, sadece yüzde 5'lik bir kesimin düzenli olarak fiş kestiği belirlenmiştir. Ankete katılan vatandaşların yüzde 3'ü de alışverişlerde fiş almayı unuttuğunu beyan etmiştir.¹³

Fiş-fatura alma duyarlılığının yerleşip yerleşmediğini anlamlı şekilde vergi iadesi uygulamasının yürürlükten kalktığı 2007 yılı Ocak ayından beri gerçekleşen KDV-ÖTV tahsilatları ve bunların karşılaştırmalarına bakılarak da anlaşılabilir. ¹⁴ 2007 yılı Ocak-ağustos döneminde; KDV gelirleri geçen yıl 10 milyar 921 milyon YTL'ye, bu yıl 10 milyar 881 milyon YTL olmuştur. Toplanan KDV azalırken, ÖTV'deki artış % 2 olarak gerçekleşmiş, 2006 yılında 24 milyar 372 milyon YTL gelir elde edilen ÖTV'den bu yılın ilk sekiz ayında 24 milyar 976 milyon YTL sağlanmıştır. Çalışmanın yapıldığı Eylül ayında açıklanan son iki aylık gelişmelere bakıldığında ise; Temmuz-Ağustos döneminde KDV 2006 yılında 2 milyar 811 milyon YTL iken, 2007 yılının aynı iki aylık döneminde 2 milyar 816 milyon YTL'ye çıkarak sadece binde 2 arttı. Aynı iki aylık dönemde ise ÖTV tahsilatı sırasıyla 6 milyar 683 milyon YTL ile 7 milyar 292 milyon YTL olarak gerçekleşmiş ve yüzde 9,1 artmıştır. Hem temmuz-ağustos aylarının 2006 yılı aynı dönemiyle karşılaştırılmasında, hem de ilk 8 aylık dönem itibariyle karşılaştırmasında ÖTV'deki artış eğilimi KDV'ye yansımamıştır. Ekonominin canlanmasına bağlı olarak aynı anda artan ya da azalan KDV ile ÖTV arasındaki bu fark KDV tahsilatının yapılamadığını göstermektedir. Yine ilk sekiz aylık gelişmelere bakıldığında yıllık hedeflenen KDV tahsilatının ancak yarısına ulaşabildiği görülmektedir. Yıllık hedeflenen 20.2 milyar YTL gelir tahminine rağmen ilk 8 ayda gerçekleşen tahsilat 10.8 milyar YTL olarak gerçekleşmiştir.

2.4. Fiş-Fatura Alma Duyarlılığını Etkileyen Faktörler

Fiş-fatura alışkanlığını kazandırmada en önemli önlemlerden olan vergi iadesi uygulamasının kaldırılmasının endişeler doğurması bu alışkanlığı etkileyen faktörlerin daha derinden incelenmesini gerektirmektedir. “Vatandaşlar ne zaman fişe daha duyarlıdır? Hangi unsurlar fiş alma sıklığını etkiler?” gibi soruların cevabı daha iyi verilmelidir. Bu amaçla, bu bölümde fiş-fatura alma duyarlılığını etkileyen faktörler demografik, sosyal ve ekonomik ve idari etkenler olarak dört grupta ele alınmaktadır.

2.4.1. Demografik Faktörler: Fiş alma alışkanlığını belirlemede her şeyden önce demografik faktörlerden söz etmek gerekmektedir. Bu tür etkenlerin başında medeni hal, yaş ve çocuk sahibi olmak gelmektedir. Bunların fiş alma alışkanlığı ile olası ilişkileri şu şekilde beklenmektedir.

a) Medeni Hal: Medeni halin fiş alma alışkanlığı üzerine etkisi literatürde detaylı bir şekilde değerlendirilmektedir. Genellikle evli olmayanların evli olanlara göre daha az sorumluluk hissi taşıdıkları ve daha çok risk alabildikleri, dolayısıyla

¹³ <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=212823>, 13.02.2007

¹⁴ <http://www.bumko.gov.tr/duyurular/MYBBasinTemmuz.htm>

da daha az sıklıkta fiş-fatura vb. belge aldıkları iddia edilmektedir (Crane ve Nouzad,1990 ve Feinstein 1991). Buna göre her ne kadar bazı çalışmalarda evlilikle fiş alma alışkanlığı arasındaki ilişki ters gösteriliyor olsa da yukarıda açıklanan argümanlar çerçevesinde ilişkinin yönü pozitif olarak beklenmektedir. Sonuç olarak aşağıdaki hipotezi geliştirmek mümkündür:

H1: Evlilik, yüklediği bir takım sosyal, ekonomik vs. sorumluluklar nedeniyle fiş alma sıklığını artıran bir etkidir.

b) Yaş: Varolan literatür ışığında yaş ile fiş alma alışkanlığı arasında da bir ilişki beklenmektedir. Yaşlılar gençlere göre risk almayı sevmeyen ve fiş almadıkları oluşabilecek sosyal baskı ve/veya hatalı malları iade edebilme konularında daha bilinçli tüketicilerdir. Ayrıca yaşlılar, ödedikleri vergilerin karşılığını alacaklarını düşünürler, çünkü bir çok kamu hizmetinden faydalananlar yaşlılardır. Bütün bunlar yaşla fiş alma sıklığı arasında doğru orantılı bir ilişkiye işaret eder. Nitekim, vergiye uyumla yaş arasında yapılan çalışmalar bu argümanımızı desteklemektedir. Torgler ve Valev (2004)'in yaptıkları çalışma da yaşlıların daha fazla vergi ahlakına sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca yapılan çalışmalarda yaşla kurallara uyma konusunda pozitif bir ilişki bulunmuştur (Hirschi ve Gottfredson 1983). Her alışverişten sonra fiş almak da bir kural ise buna yaşlıların gençlerden daha çok uyacağı düşünülmektedir:

H2: Yaşlılık, sosyal baskı ve/veya kamusal hizmet beklentileri gibi nedenlerle fiş alma sıklığını artıran bir etkidir.

c) Çocuk Sayısı: Tüketicilerin çocuk sahibi olmaları onlara ekstra harcamalar yüklemektedir. Çocuk sayısı arttıkça bu harcamalar daha da artmaktadır. Çocuk sahibi olanlar olmayanlara göre, çok sayıda çocuk sahibi olanlar da az sayıda çocuk sahibi olanlara göre daha çok bütçe baskısı altına girmektedir. Ek olarak çocuk sahibi olmak yada çok sayıda çocuk sahibi olmak daha çok meşguliyet ve zaman kısıtı anlamına gelmektedir. Alışverişlerde fiş-fatura almak ise özellikle indirim için pazarlık yapılabilen durumlarda bireylere hem para hem de zaman maliyeti yüklemektedir. Çocuk sahibi yada çok çocuk sahibi bireylerin diğerlerine göre hem para hem de zaman kısıtı olduğundan, bu kişilerin fiş-fatura alma sıklıklarının daha düşük olması beklenmektedir:

H3: Çocuk sahibi olma, yüklediği zaman ve para maliyetleri gibi nedenlerle fiş-fatura alma sıklığını azaltan bir etkidir.

2.4.2. Sosyal Faktörler: Fiş-fatura alma alışkanlığını belirlemede diğer önemli bir etken grubunu sosyal etkenler oluşturmaktadır. Sosyal etkenler arasında fiş alışkanlığı ile yakından ilgili olmasını beklediğimiz etkenlerden ünvan, bireysel ve toplumsal bilinç ve ahlak anlayışı ve yolsuzluk, beklenen ilişkileriyle birlikte aşağıda kısaca açıklanmaktadır.

a) Ünvan: Yüksek eğitilmiş kimselerin düşük eğitimlilere göre, yaptıkları alışverişlerde belge alma duyarlılıklarının daha yüksek düzeyde olması beklenmektedir. Kariyer yada ünvanın da eğitim ile birlikte geldiği düşünüldüğünde daha üst ünvanlara sahip olanların hassasiyetlerinin de yüksek olması olağan bir beklentidir.¹⁵ Örneğin Antonides ve Robben (1995)'in yaptıkları çalışmada bulunan

¹⁵ Bununla birlikte, yüksek eğitilmiş ünvan sahibi bireylerin fiş almama yolları konusunda yöntem bilgisinin de gelişmiş olduğunu belirtmeliyiz.

eğitim seviyesi ile vergi kaçırma düzeyi arasındaki pozitif ilişki bu argümanı destekler niteliktedir:

H4: Ünvan, artırdığı bilinç, duyarlılık vs. nedenlerle fiş-fatura alma sıklığını artıran bir etkidir.

b) Vergi Bilinci, Sorumluluğu ve Ahlakı: Her şeyden önce fiş fatura bilinci bireylerin alışveriş sonrası oluşabilecek tüketici ihlallerine karşı korumak için fiş-fatura alıp saklamak gerektiğini bilmeleri ile ilgilidir. Satın alınan bir malın ayıplı veya defolu çıkması, iadesi veya değiştirilmesi gerekmesi halinde ancak malın alındığının belgelenmesiyle kanun önünde hak iddia etmek mümkündür. Demek ki bireylerin haklarını korumak için fiş-fatura alması yaptıkları alışverişlerden fiş almaları bu alışverişlerden umulan faydanın tam anlamıyla elde edilmesi adına bir sigorta niteliği taşımaktadır.

Ayrıca, bireylerin bir toplumda paylaştıkları ortak yaşamda huzur ve düzenin sağlanması adına kendilerine bir takım görev ve sorumluluklar düştüğünün bilincinde olmaları, onların sorumluluk duygularının geliştiğini gösterir. Bunu, bazıları ödev ahlakı sahibi olmak olarak da nitelendirir (Aktan, 1994). Bireylerin iç ve dış güvenliği, toplumsal düzeni ve kamusal hizmetlerin sağlanması adına kendilerine düşen bedelin (verginin) farkında olması vergi bilincine işaret eder (Çember, 2007). Vergi bilincine sahip bireylerin ise bilinçli olmayanlara göre vergiler konusunda daha hassas davranması ve bunların ödenmesi adına fiş-fatura alması beklenmektedir. Buradan hareketle aşağıdaki hipotezi oluşturmak mümkündür.

H5: Vergi bilincine sahip olma, fiş-fatura alma sıklığını artıran bir etkidir.

Bireylerin çeşitli kamu hizmetleri konusunda sadece bilinçli olmaları değil aynı zamanda sorumluluk hissetmeleri, sahip oldukları ödev ahlakı düzeyini belirleyen en önemli etkenlerden birisidir. Bu sorumluluk duygusu ise onların vatandaşlık görevlerini daha iyi yapmalarını teşvik etmesi beklenmektedir. Alışverişlerin belgelerinin alınması ekonominin kayıtlandırılması, vergilerin ödenmesi ve piyasa düzeninin rekabetçi bir yapıda götürülmesi adına anayasa ile yüklenmiş bir vatandaşlık görevidir.¹⁶ Kısaca şu hipotezi oluşturmak mümkündür.

H6: Vergi ödemenin vatandaşlık görevi olduğuna inanmak fiş- fatura alma sıklığını artıran bir etkidir.

Bireylerin hem hizmet-vergi ilişkisi hem de vatandaşlık görevleri konusunda yeterli bilgi sahibi olmaması durumunda dahi ahlaklı olması, alışverişlerden sonra kendilerinden istenen fiş alma fiilini yerine getirmeleri beklenmektedir (Aktan ve Diğerleri, 2006). Nitekim bir çok çalışma, ödev ahlakı kapsamı içerisinde düşünülebilecek vergi ahlakı ile vergiye uyumun pozitif ilişkili olduğunu bulmuştur (Lewis, 1982, Frey, 1997 ve 2003, Frey and Feld, 2002, Torgler, 2001 ve 2002). Vergi ahlakı olan vergi mükellefleri fiş-fatura almak vs. yollarla vergilerini ödeme konusunda içsel bir istek gösterirler ve ödememenin kötü bir şey olduğuna inanırlar (Torgler, Frey, 2007). Demek oluyor ki aşağıdaki hipotezi test etmek yerindedir.

H7: Ödev ahlakı sahibi olma fiş alma sıklığını artıran bir etkidir.

¹⁶ 1982 Anayasasının 73. maddesi herkesin, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlü olduğunu belirtmektedir. Buna göre vergi ödemek ve bunun nereye harcandığının hesabını sormak her vatandaşın bilmesi gereken bir vatandaşlık görevidir.

Kısaca, fiş-fatura alma sıklığı ile vergi bilinci, vergi sorumluluğu ve vergi ahlakı arasında pozitif bir ilişki beklenmektedir.

c) Adalet: Bireylerin vergilerin adil olup olmadığına dair düşünceleri fiş-fatura alma yada benzer yollar ile vergiye uyum konusundaki en önemli sosyal faktörlerden biri olarak sayılmıştır (Andreoni ve diğerleri, 1998). Eğer bireyler hali hazırdaki vergi sisteminin adaletsiz olduğuna inanır veya vergi kanunlarının büyük ölçüde ihlal edilerek, dürüst ve dürüst olmayan vergi mükellefleri arasında bir eşitsizlik meydana getirildiğini düşünürler ise, verginin devlete ödenmesi anlamına gelen fiş-fatura alma konusunda motivasyonunda bir azalma olacağı açıktır. Her bir bireyin diğer bireyleri dürüst olarak algılaması ise kendi belge alma ve vergilerini ödeme istekleri artırmaktadır (Frey ve Torgler, 2007):

H8: Vergi sisteminin adil olduğuna inanma fiş alma sıklığını artıran bir etkidir.

Ayrıca karşılıklılık teorisine göre de bir çok vatandaşın alışverişlerden sonra belgesini alması, vergilerini ödemesi diğer vatandaşları da katkıda bulunmak zorunda hissettirmekte ve belgelerini alarak vergilerini ödemelerine sağlamaktadır (Rabin, 1998; ve Falk ve Fehr 2002). Buna karşın toplumdaki çoğu birey çeşitli istisna ve muafiyetlerinden yararlanmakta ve vergi ödemez ise diğer vatandaşların da fiş-fatura alarak vergilerini ödemesi aksamaktadır:

H9: Vergi sisteminde istisna ve muafiyetlerin çok fazla olması fiş alma sıklığını azaltan bir etkidir.

Netice olarak bireylerin adalet ve bunu çok yakından ilgilendiren muafiyet ve istisnalar hakkındaki düşünceleri fiş alma sıklığını etkilemesi beklenmektedir.

d) Yolsuzluk: Vatandaşlar, fiş almadıklarında, KDV'nin satıcının cebinde kalıp devletin kasasına girmemesini neden olmaktadır. Ödenen vergilerin de uygun şekilde kullanılmasını istemek mükellefin hakkıdır. Ancak ülkede yolsuzluğun yüksek olduğunu düşünen vatandaşların fiş-fatura almadaki motivasyonlarının azalacağı açıktır. Nitekim benzer konularda yapılan çalışmalar yüksek bürokratik yolsuzluk seviyelerinin genelde vatandaşların devlete güvenini ve özelde de vergi açığını kapatmadaki eğilimlerini azalttığını göstermektedir (Slemrod, 2002; Slemrod and Katuscak, 2002). Bu nedenle bir ülkedeki yolsuzluk düzeyi konusunda o ülke vatandaşının düşüncesinin fiş-fatura alma duyarlılığını ters orantılı bir şekilde etkilemesi beklenmektedir:

H10: Yolsuzlukların varlığına inanma fiş alma sıklığını azaltan bir etkidir.

2.4.3. Ekonomik ve Mali Faktörler:

Fiş-fatura alma alışkanlığını belirlemede diğer önemli bir etken grubunu ekonomik ve mali etkenler oluşturmaktadır. Fiş alışkanlığı ile yakından ilgili olmasını beklediğimiz ekonomik ve mali etkenlerden gelir, beklentiler, teşvikler ve vergi yükü beklenen ilişkileriyle birlikte kısaca şöyle açıklanmaktadır.

a) Gelir: Bir açıdan bakıldığında, yüksek geliri olanların ödedikleri KDV'nin gelirlerine oranı bir hayli düşük olduğu için fiş-fatura pazarlığına girmeyeceklerini düşünebiliriz. Başka bir açıdan bakıldığında ise, geliri yüksek olanlar ödedikleri vergi konusunda daha bilinçli olabilirler. Ancak genel olarak değerlendirildiğinde gelir seviyesi arttıkça fiş-fatura alma duyarlılığının artması beklenmektedir:

H11: Gelir, fiş alma sıklığını artıran bir etkidir.

b) Teşvikler: Vergi iadesi uygulaması 1984 yılında yürürlüğe girdiğinde doğrudan fiş almayı teşvik etmeyi ve böylece dolaylı olarak da kayıt dışı ekonomiyi

kayıt içine almayı amaçlamıştı(Koyuncu 2007). Uygulamanın ilk yıllarında vergi mükellefleri fiş alarak ödedikleri kadar vergiyi devletten vergi iadesi yoluyla geri alabiliyorlardı. Bu uygulama vatandaşları alışverişlerden sonra fiş-fatura almaları konusunda teşvik etmiş ve duyarlılıklarını belirli bir noktaya kadar artırmıştır (Kızılot, 2007 ve Seviğ, 2007). Vergi iadesi uygulamasının ülkemizdeki geçmişi teşviklerin fiş-fatura alma duyarlılığı üzerindeki pozitif etkisinin varlığı için önemli bir örnektir¹⁷:

H12: Teşvik alma her çeşidiyle fiş alma sıklığını artıran bir etkidir.

c) Vergi Yükü: Ülkemizde vergilerin yaklaşık % 70'i dolaylı ve % 30'u dolaysız vergidir. Ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelerde hükümetler gelir baskısı yüzünden illüzyonist etkileri olan dolaylı vergileri kullanarak vatandaşa hissettirmeden kamu gelirlerini artırmayı tercih ederler. Her ne kadar dolaylı vergilerin ağırlıklı olması nedeniyle pek farkında olmasalar da vergi yükünün vatandaşlar tarafından ağır bulunması vergiye karşı tepki doğuracaktır (Aktan ve Çoban, 2006 s.141 ve Aktan ve Diğerleri, 2006 s.161). Bu tepkilerden birisi de özellikle dolaylı vergilerin kısmen de dolaysız vergilerin tahsilini etkileyen vatandaşın fiş-faturaya karşı tutumudur. Şöyle ki vatandaşlar vergi oranlarını yada vergi yükünü yüksek bulduklarında daha az fiş-fatura alma yoluna giderek bu yükü azaltmak istemektedirler:

H13: Vergi yükü artışı fiş alma sıklığını azaltan bir etkidir.

Ayrıca vatandaşın vergi yüküne katlanması sadece ödediği vergilerle ilgili olmayıp bunun karşılığında devletten aldığı hizmetleri de ilgilendirmektedir.¹⁸ Vatandaş, devletten en azından ödediği vergilerle eşit miktarda kamu hizmeti beklemektedir. Vergi ödediklerinde kamu hizmetinden daha çok faydalandığını düşünenlerin fiş-fatura alma eğilimleri yüksek beklenmektedir. Açıkça:

H14: Kamu hizmetinden faydalanma fiş alma sıklığını artıran bir etkidir.

d) Beklentiler: Buradaki beklenti olgusu nihai vergi ödeyicisi durumunda olan tüketicilerin alışverişlerde indirim yaptırabilme beklentileri şeklinde özelleştirilmiş bir olgudur. Vatandaşın fişten feragat etmesiyle indirim yaptırabileceğini düşünmesi fiş alma sıklığını azaltması beklenmektedir. Kısaca indirim yaptırabilme düşüncesi ile fiş alma sıklığı arasında ters orantılı bir ilişki söz konusudur:

H15: Bireylerin alışverişlerde indirim yaptırabilme beklentileri fiş alma sıklığını azaltan bir etkidir.

2.4.4. İdari Etkenler:

Fiş-fatura alma alışkanlığını belirlemede son bir etken grubunu idari etkenler oluşturmaktadır. Burada sadece fiş alışkanlığı ile yakından ilgili olmasını beklediğimiz işlem maliyetleri üzerinde durulmaktadır.¹⁹ Alışverişlerde işlem

¹⁷ Bu örneğin tam tersine her alışverişten sonra fiş-fatura alıp vermenin kanuni bir yükümlük olması ve bu yükümlülüğün yerine getirilmemesi durumunda; fiş-fatura vermeyen satıcılara 139 YTL'den az olmamak şartıyla fatura tutarının % 10'u kadar, fiş almayan nihai(düz) tüketiciye ise 27.8 YTL özel usulsüzlük cezası verilmesi fiş-fatura alma duyarlılığının artmasına yol açmaktadır. Hatta nihai tüketicilerin tüketim amacıyla perakende olarak satın aldıkları malları kendilerinin taşıması veya taşıttırılması halinde bu mallara ait fatura veya perakende satış fişinin bulunması koşuluyla sevki irsaliyesi aranmayacağı aksi bütün durumlarda ise gerekliliği hükmü bağlanmıştır (Vergi Usul Yasası Madde: 230).

¹⁸ Ödenen vergilerin devletin bu vergiler karşılığında sağladığı hizmetler ile birlikte düşünülmesi net vergi yükü kavramına işaret etmektedir.

¹⁹ İdarenin fatura-fiş almayanları yakaladığında ceza vermesi, denetimin fatura-fiş alma duyarlılığı üzerinde etki yapacağından; denetimden geçme yada yakalanma olasılığı arttığında bireylerin fatura-fiş

maliyetlerini; sırada bekleme, satıcıların olumsuz davranışlarına muhatap olma, alışveriş kararından başlayarak alışverişin belgelenmesi aşamasına kadar geçen zaman maliyeti olarak düşünmek mümkündür. Genel olarak işlem maliyetleriyle fiş alma sıklığı arasında ilişki kurmak da mümkündür. Fiş alabilme kolaylığının fiş alma sıklığını artırması beklenmektedir. Örneğin satış elemanlarının müşterilerine fiş konusunda kolaylık göstermeleri, gerektiğinde fiş almaları konusunda onları uymaları fiş alma sıklığını artırmaktadır. Kısaca işlem maliyetleri ile fiş-fatura alma sıklığının ters orantılı bir ilişki içinde olması beklenmektedir:

H16: İşlem maliyetleri arttıkça fiş alma sıklığı azalır.

3. Maliye Öğretim Elemanları Üzerinde Bir Ampirik Analiz

3.1. Veri Seti ve Tahmin Yöntemi

Bu çalışmada kullanılan veriler, vergi bilincine sahip tarafsız tek grup²⁰ olarak var saydığımız maliye bölümlerinde ve diğer bölümlerde çalışan maliye alanında ihtisası olan öğretim elemanlarının % 29'una üzerine yapılan bir anket çalışmasından sağlanmıştır. Tablo 1A'dan da görüleceği gibi ana kütlemizde 390 kişi bulunmaktadır.²¹ Anket ise Tablo 1B'de gösterildiği gibi toplam öğretim üyelerinin % 29'una yada 113 tanesi üzerinde yapılmıştır. Ankete katılanların % 2'si(3 kişi) profesör, % 6'sı (7 kişi) doçent, % 26.5'i (30 kişi) yardımcı doçent doktor, % 11'i (13 kişi) öğretim görevlisi, % 53'ü (60 kişi) araştırma görevlisidir. Ankete katılanların % 55 'i (63 kişi) kadın, % 45'i (50 kişi) erkektir. Ayrıca ankete katılanlar Türkiye'de çeşitli üniversitelerdeki 24 farklı maliye bölümünün yaklaşık % 90'nını temsil etmektedir. Bu istatistikler göz önüne alındığında elde edilen verilerden hedef kitlenin her alt grubundan örnek içerdiğini ve yeterli bir oranını teşkil ettiğini iddia etmek mümkündür.

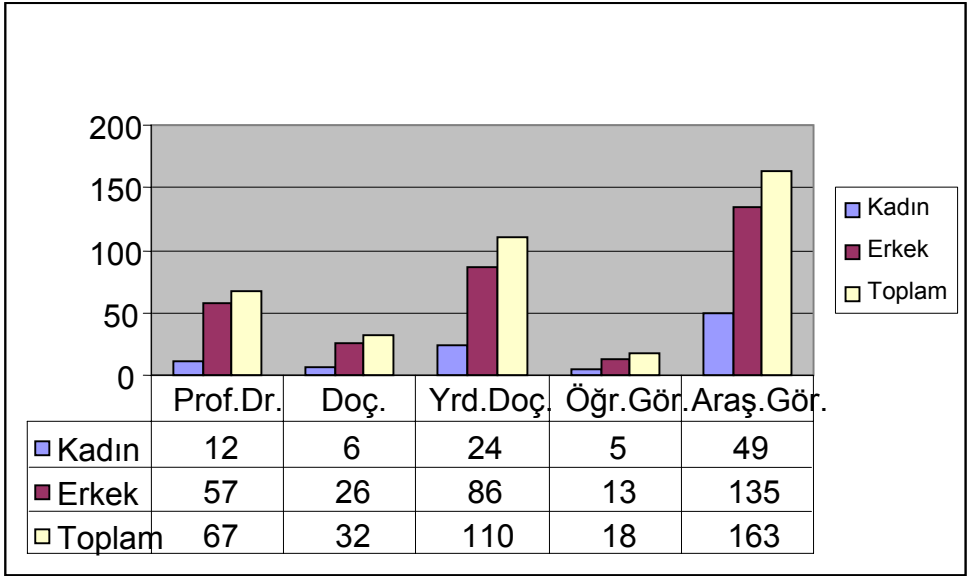
---

alma sıklıklarının da artması beklenmektedir. Öyle ise genel olarak denetim oranı ile fiş alma sıklığı arasında doğru orantılı bir ilişki beklenmelidir. Ancak çalışmanın başında yaptığımız testlerde denetim bu örnek için anlamlı bir etken olarak karşımıza çıkmamıştır.

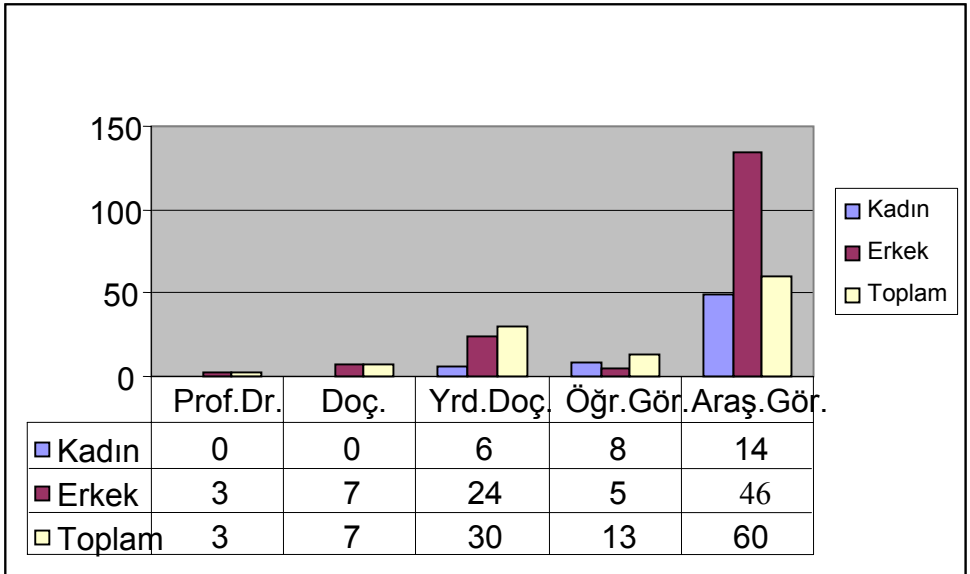
²⁰ Vergi bilincine sahip diğer bir grubu da Maliye Bakanlığı çalışanları oluşturabilir. Ancak bu grup vergi konusunda doğrudan taraf olduğundan çalışmamızın objektifliğini zedeleyeceği endişesiyle hedef kitle içerisine alınmamıştır.

²¹ <http://malieyempozyumu.pamukkale.edu.tr/istat.htm>, 05 Mart 2007.

Tablo 1A Toplam Maliye Öğretim Elemanları

Tablo 1B Ankete Katılan Maliye Öğretim Elemanları

Anketteki bu çalışmada yer verilenler; değişken ismi, türü ve ölçüm şekli ile birlikte ekte tablo halinde listelenmiştir(Bknz. Ek Tablo1). Bu tabloda yer alan sorulara verilen niteliksel cevaplar literatüre uygun olarak niceliksel verilere

dönüştürülmüştür (Amemiya, 1981; Green, 1997). Ayrıca bazı durumlarda doğal olarak kategorize edilen “multinomial” seçim değişkenleri kullanılmıştır. Bağımlı değişkenler ve bunlara benzeyen bir çok bağımsız değişken buna örnektir.

Hem bağımlı hem bağımsız değişkenlerin çoğu kesikli sıralı değişken olduğundan tahminlerinde “ordered logit” tahmin modeli kullanılmıştır.²² Ordered logit modeli bir latent tahmin tekniği üzerine oturtulmuştur. Bu teknikte y_i^* bağımlı değişken gerçekte gözlemlenmemiş değerlerini içeren değişken, x açıklayıcı değişkenler vektörü, B bilinmeyen katsayı vektörü ve E hata terimidir.

$$y_i = \beta x_i + \varepsilon_i \quad (1)$$

y_i^* yerine aşağıdaki durum gözlemlenmektedir.

$$y = 1 \dots \text{if} \dots \mu_0 \leq y^* < \mu_1$$

$$y = 2 \dots \text{if} \dots \mu_1 \leq y^* < \mu_2$$

$$y = 3 \dots \text{if} \dots \mu_2 \leq y^* < \mu_3$$

...

$$y = j \dots \text{if} \dots \mu_{j-1} \leq y^*$$

Burada y fiş alma sıklığını, μ kategoriler vektörünü ve β tahmin edilen katsayı vektörünü temsil etmekte ve hata teriminin μ standart lojistik dağılıma sahip olduğu varsayılmaktadır.

Sonuç olarak,

$$\Pr [y_i = j] = \Pr [y^* \text{ ise } j \text{ inci aralıkta}]$$

Dolayısıyla bir çıktı elde etmenin olasılığı şu şekilde yazılabilir :

$$\Pr [y_i = j] = F[\mu_j - \beta x_i] - F[\mu_{j-1} - \beta x_i] \quad (2)$$

Burada $F(.) = \exp(.) / [1 + \exp(.)]$

Bu fonksiyonel ifade ise bizi aşağıdaki nihai fonksiyona götürür:

$$\Pr [y_i = j] = \frac{1}{1 + e^{-\mu_j + \beta x_i}} - \frac{1}{1 + e^{-\mu_{j-1} + \beta x_i}} \quad (3)$$

Ortaya çıkan bu fonksiyondan likelihood fonksiyonu ve μ ve β 'nin maximum likelihood tahminleri elde edilebilir fiş-fatura alma sıklığı tahmin edilebilmektedir.

3.2. Tahmin Sonuçları:

Başta ordered logit modeli olmak üzere çeşitli tahmin modelleri kullanılarak elde edilen sonuçlar, fiş-fatura alma sıklığını belirleyen önemli etkenlerin varlığını göstermektedir. Tablo 2’de sadece ordered logit modeli kullanılarak elde edilen sonuçlar detaylı bir şekilde yer almaktadır.²³ Buna göre χ^2 ve log likelihood tanısal

²² Bunun dışında kesikli sıralı değişkenlerden oluşturulmuş bağımlı değişken olan fişindex bir tür devamlılık karakteri gösterdiğinden bu bağımlı değişkenin kullanıldığı tahminler ayrıca EKK yöntemi ile de tahmin edilmiştir. Ayrıca sonuçlar “ordered probit” modeli kullanılarak da tutarlılık testine tabi tutulmuştur.

²³ Alternatif modeller kullanılarak bulunan sonuçlar ise ekte verilmektedir.

denetim istatistikleri kabul edilebilir düzeydedir. Bu nedenle tahminlerde kullanılan açıklayıcı değişkenlerin hepsinin birlikte fiş alma sıklığını belirlemede anlamlı bir güce sahip oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca tek tek değişkenlere ait tahmin edilen katsayılar da anlamlı ve yorumlanabilir niteliktedir.

Tablo 2’de Fiş1, Fiş2, Fiş3 ve Fişindex olmak üzere dört farklı bağımlı değişken üzerine tahminler gösterilmiştir. Bağımsız değişkenler ise her bir modelde genellikle aynı olmakla birlikte bazı tahminlerde her bir bağımlı değişkene en uygun açıklayıcı değişkenler listesi seçilmiştir. Buna göre fiş alma sıklığı ile ilişkisi olduğunu düşündüğümüz demografik, sosyal ekonomik ve mali ve idari değişkenlerin durumları kısaca aşağıdaki gibi özetlenebilir. Demografik etkileri içeren değişkenler arasında yer alan, medeni hal “Medeni” ile fiş alma sıklığı “Fiş1” arasında anlamlı bir ilişki söz konusudur (Tablo 2). Daha da açık olarak evlilerin bekarlara göre fiş alma olasılığının daha yüksek olduğunu görüyoruz.²⁴ Yine tahmin sonuçları göstermektedir ki; yaş olarak isimlendirilen ve yaş faktörünü göz önüne alan değişken ile çocuk ile isimlendirilen ve çocuk sahibi olma faktörünü ele alan değişkenlerle istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (Tablo 2).²⁵ Buna göre; yaşlılar gençlere göre, çocuk sahibi olanlar olmayanlara göre daha az sıklıkla fiş almaktadır.

Sosyal etkileri gösteren değişkenler arasında yer alan ünvan ile fiş alma sıklığı arasında ters orantılı bir ilişki ortaya çıkmıştır. Buna göre, yüksek ünvanlılar düşük ünvanlılara göre daha az sıklıkta fiş almaktadır. Ancak bu değişkene ait katsayılar her modelde anlamlı olmadığından üzerinde kesin bir yorum yapmak da doğru olmayacaktır. Diğer bir sosyal etki vatandaşların vergi bilinci, sorumluluğu ve ahlakı ile ilgilidir. Bu çalışmada vergi bilinci “Bilinç”, vergi sorumluluğu “Ödev” ve vergi ahlakı da “Ahlak” değişkenleri ile ölçülmeye çalışılmıştır. Birbirleriyle yakından ilişkili olması nedeniyle “Bilinç” ve “Ödev” değişkenleri tahminlerde aynı anda değil birbirinin yerine ikame edecek şekilde kullanılmıştır. Tahmin sonuçlarına baktığımızda vatandaşın vergi bilinci, sorumluluğu ve ahlakı ile fiş alma sıklığı arasında doğru orantılı ve güçlü bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle vatandaşların ne kadar vergi ödediklerinin bilincinde oldukları, verginin bir vatandaşlık görevi olduğuna inanmaları ve vergi ahlakına sahip olmaları ölçüsünde fişlerini aldıkları ortaya çıkmaktadır (Tablo 2). Bu sonuçlar literatürde vergiye gönüllü uyum konusunda yapılan teorik öngörülerini teyit eden sonuçlar olmuştur (Aktan, 2006: s.131).

Tahmin sonuçları sosyal etkenler arasında vatandaşlık bilinci yanında mükelleflerin vergi adaleti, istisna ve muafiyetleri ve yolsuzluklar konusundaki düşüncelerinin de fiş alma sıklığını etkilediğini göstermektedir. Başka bir deyişle tahmin sonuçları istatistiksel olarak adalet değişkeninin katsayısını anlamlı ve pozitif, istisna ve yolsuzluk değişkenlerinin katsayılarını ise anlamlı ve negatif olarak vermektedir. Kısaca fiş alma sıklığı; vergi adaleti arttıkça artarken, vergi istisna ve muafiyetleri ve yolsuzluklar arttıkça azalmaktadır. Bu sonuçlar son derece anlamlı ve çarpıcıdır, çünkü her üç değişken de vatandaşın hakkaniyet duygusunu temsil etmektedir. Adalet doğrudan, yolsuzluk tersinden ve istisna ve muafiyetler de yine tersinden vatandaşların hakkaniyet duygusunu ölçmektedir. Her üç değişkene

²⁴ Ordered probit modeli ve EKK ile yapılan tahminlerde de aynı sonucu görmek mümkündür (Bknz. Ek Tablo 1 ve 2)

²⁵ Burada yaş ile çocuk sahibi olmak arasında bir korelasyon olduğundan çoklu bağımlılık problemine neden olmamak için iki değişken bir modele aynı anda konulmamıştır.

ait katsayılar da tutarlı bir şekilde bu duygunun fiş alma sıklığını nasıl etkilediğini açıkça göstermektedir.

Fiş alma sıklığı ile ilişkisi test edilen diğer bir değişken grubunu ekonomik ve mali değişkenler oluşturmaktadır. Bunlardan en önemlilerinden olan gelir ile fiş alma sıklığı arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu ifade edilebilir. Tahmin sonuçları, gelire ait pozitif katsayı ile gelir arttıkça fiş alma sıklığının da arttığı konusunda açık bir işaret vermektedir. Ancak bu katsayının her zaman istatistiksel olarak anlamlı çıkmaması, üzerinde daha ileri bir yorumu mümkün kılmamaktadır (Tablo 2). Fiş alma alışkanlığını oluşturma adına verilen teşvikleri temsil eden teşvik değişkeni de bir mali değişken olarak bize önemli bilgiler vermektedir. Teşvik değişkeni tahminlerde üç farklı soruya verilen cevap ile ölçülmüştür ve her bir soruya verilen cevap “Teşvik1”, “Teşvik2” ve “Teşvik3” şeklinde ayrı değişkenler olarak modellerde yer almıştır.²⁶ Tahmin sonuçları istisnasız her bir teşvik değişkeninin pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı katsayılarla sahip olduğuna işaret etmektedir (Tablo 2). Bu demek oluyor ki; ister vergi iadesi, ister KDV indirimi, isterse asgari geçim indirimi, adı ne olursa olsun, bireyler teşviklere olumlu karşılık vermektedir. Teşviklerin varlığı yada artması durumunda fiş alma sıklığı da artmaktadır.

Mali değişkenlerden diğer bir tanesi de mükelleflerin katlandığı nominal ve net anlamda vergi yüküdür. Vergi yükü, vatandaşların satın alma gücünü temsil eden gelirlerinden devlete vergi olarak verdikleri kısım ile ilgilidir. Buna nominal anlamda vergi yükü de diyebiliriz. Nominal vergi yükü tahminlerde “Vergi” değişkeni ile temsil edilmektedir. Bununla birlikte maliye literatürü vatandaş üzerindeki vergi yükü hesap edilirken sadece nominal anlamda değil net anlamda da bu hesabın yapılması gereğine işaret etmektedir. Net vergi yükü ise ödenen vergiler ile birlikte vatandaşların bu vergiler karşılığında devletten aldığı hizmetlerin hesaba katılmasıyla elde edilen bir kavramdır. Başka bir deyişle kamu hizmetleri vatandaşın hissettiği nominal vergi yükünü azaltan bir etken olarak ele alınmış ve tahminlerde kullanılmıştır. Tahmin sonuçlarına bakıldığında aynen teorideki beklentilere uygun olarak hem “Vergi” hem de “Hizmet” değişkenlerinin katsayıları istatistiksel olarak anlamlı iken fiş alma sıklığı ile “Vergi” arasında negatif, “Hizmet” arasında ise pozitif bir ilişki bulunmuştur (Tablo 2).

Fiş alma sıklığını belirleyen diğer bir etken grubu olan idari etkenler ise teoride beklenildiği gibi sonuçlar vermemektedir. “İşlem” ile ifade edilen ve alışverişlerde fiş almak için harcanan zaman, karşılaşılan muamele ve fiş almanın zorluk derecesi ile fiş alma sıklığı arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır.²⁷ Ancak belki de işlem maliyetlerini dolaylı yoldan etkileyecek olan Türkiye’deki vergi mevzuatının değişme sıklığını ölçen “İşlem” değişkeni ile fiş alma sıklığı arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur (Tablo 2). Bu sonuç bize her ne kadar sık sık değişen mevzuat ekstra maliyet yüklese de bu durum karşısında vatandaşın güvence amacıyla fiş alma yönünde tavrının baskın çıktığını göstermektedir.

²⁶ Yine çoklu bağımlılık kaygılarıyla bütün teşvik değişkenlerinin aynı tahminde yer almasından kaçınılmış ve her bir tahmine en uygun teşvik değişkeni seçilerek tahminler yapılmıştır.

²⁷ İşlem maliyetlerine ilişkin değişkenler anlamlı çıkmamaları ve tahminlerde her hangi bir açıklayıcı katkıya sahip olmalarını nedeniyle dışarıda bırakılmıştır.

TABLO 2: ORDERED LOGIT MODEL

DEĞ. BAĞIMSIZ DEĞ.		BAĞIMLI			
		(1)	(2)	(3)	(4)
		FİŞ1	FİŞ2	FİŞ3	FİŞİNDEKS
Demografik Etkiler	Medeni	-1.120* [0.572]	-1.134** [0.553]	-1.433*** [0.479]	-1.326*** [0.461]
	Yaş	-1.181*** [0.427]	-0,159 [0.380]		
	Çocuk				-0.375** [0.186]
Sosyal Etkiler	Ünvan	-0.500* [0.266]	0,051 [0.254]	-0.466** [0.230]	
	Bilinç	0.531*** [0.163]	0.291* [0.154]		0.353*** [0.132]
	Ödev			0.680*** [0.258]	
	Ahlak	1.108*** [0.309]	0.782*** [0.291]	1.021*** [0.272]	0.871*** [0.268]
	Adalet			1.326*** [0.438]	1.043*** [0.349]
	İstisna		-0.465* [0.274]		
	Yolsuzluk	-0.567** [0.229]			
Ekonomik ve Mali Etkiler	Gelir	1.043*** [0.321]	0,062 [0.243]	0,319 [0.218]	0,255 [0.172]
	Teşvik1		1.934*** [0.641]		1.740*** [0.542]
	Teşvik2	0.744** [0.323]			
	Teşvik3			3.175** [1.234]	
	Vergi	-0.771** [0.366]		-0,285 [0.327]	-0,473 [0.295]
	Hizmet		0.604** [0.289]		
	Beklenti	0.277* [0.150]	0,234 [0.144]	-0,151 [0.138]	
İdari Etkiler	İşlem	0.507* [0.291]	0.529* [0.280]	0,402 [0.257]	
Sabit Terim	C4(Fisindex için C8)	2,416 [2.026]	7.040*** [2.010]	10.215*** [2.522]	3.692*** [0.815]
	Observations	110	110	110	111
	Prob>chi2	0	0	0	0
	Log-Likelihood	-92,772	-93,658	-123,112	-190,576
	LR chi2	49,606	47,367	42,578	46,299
	Pseud R-Sq	0,211	0,202	0,147	0,108
Standard errors in brackets					
* significant at 10%; ** significant at 5%; *** significant at 1%					

4. Sonuç ve Politika Önerileri

Fiş-fatura alma duyarlılığının gelişmiş olması ekonomik kalkınma, piyasa düzeni, kamu hizmetlerinin güvence altına alınması adına özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde oldukça kritik bir öneme sahiptir. Bu tür duyarlılığın

geliştiği ölkelerde çoğunlukla kayıt dışı ekonomi minimize edilmiş, vergi kayıp ve kaçakları önlenmiş ve piyasada rekabet şartları yerine gelmiş durumdadır. Fiş-fatura alma duyarlılığının arz edilen bu önemine yüzünden bir yandan hem kayıt dışılığı azaltmak hem de vergi gayretini artırmak; diğer yandan tüketiciler ve şirketler için sağlıklı ve istikrarlı piyasa şartlarını temin etmek için ölkelerin mali idareleri, vergi bilincine yönelik kampanyalar, eğitim programları ve çeşitli teşvik politikaları geliştirmişlerdir (Bknz; s.3-4).

Özellikle kayıt dışılık ve mali istikrarsızlıkta önde gelen ölkelerden birisi olan Türkiye'nin mali idaresi de bu konuda büyük çaba sarf eden kamu mali idarelerindedir. 1985 yılında getirilen KDV ile tahsili fiş-faturaya bağlı olan dolaylı vergilerin vergi sistemi içinde artan ağırlığı bu çabaları da artıran bir etken olmuştur. Bütün bu çabalar sonucu, aşağı yukarı her Türk vatandaşı "bir alişveriş bir fiş, bir okulda bir iş" sloganının farkında olacak kadar bilinçli hale gelmiştir. Ne var ki, vatandaşın ulaştığı bu bilinç düzeyi onun fiş-fatura alma sıklığına tam olarak yansımamıştır. Nitekim fiş-fatura alma konusunda verilen en büyük teşvik olan vergi iadesi uygulamasının kaldırılması sonrasında yapılan anketler bunu açıkça ortaya koymaktadır(Bknz; s. 5).

Ne ilginçtir ki, vergi bilincine sahip en çekirdek kitle ve tarafsız olduğu dūřünölen maliye bilim adamları üzerinde bu çalışma kapsamında yapılan bir anket de benzer sonuçlar ortaya koymaktadır. Nitekim, araştırma sonuçları bir yandan vergi bilincine sahip olmanın fiř-fatura alma konusunda önemli bir etken olduğunu gösterirken, diğer taraftan tek etken olmadığını ortaya çıkarmaktadır. Maliye bilim adamlarının yaklaşık yüzde doksan beři yaptıkları alişverişlerden sonra fişlerini aldıklarını ifade etmişlerdir. Ancak aynı örnek kitlesine fiř- fatura alma sıklığı sorulduğunda beyan edilen oran % 100 değil ortalama her on alişverişin 7-8' inde yani hepsinde değil, çoğunda fiř aldıklarıdır. Ayrıca fiř alma sıklığını tanımlayan diğer bir soruya aynı kitlenin % 40'ı her halükarda fişimi alırım derken, daha büyük bir kısmı fiř almayı çeşitli indirim ve pazarlıklara bağlamıştır(Bknz Tablo 2).

Bu çalışmada, bu denli önemli olan fiř-fatura alma duyarlılığını etkileyen belli başlı etkenlerin bilinmesi gereği ortaya konulmuş ve bunların neler olduğu anket yoluyla elde edilen veriler ve çeşitli istatistiksel testler ile test edilmiştir. Bu çerçevede elde edilen bulgular aşağıdaki noktalar etrafında toplanmaktadır: Fiř alma sıklığını belirlemede bilinç kadar diğer bir takım demografik, sosyal, ekonomik ve mali etkenler de önemlidir. Üstüne üstlük bu etkenler hep birlikte el alındığında fiř alma sıklığını açıklama konusunda önemli bir ağırlığa sahiptir. Fiř alma sıklığını belirlemede demografik etkenlerden en baři çeken medeni haldir. Evli olanlar olmayanlara göre daha sık fiř almaktadır. Bu sonuç evli olanların olmayanlara göre daha çok sorumluluk sahibi olması ve mali konular dahil daha düzenli bir yaşam sürmesi anlamına gelmektedir. Fiř alma sıklığını belirleyen sosyal etkenlerden en önemlileri ise vergi bilinci, ahlakı ve sorumluluğuna sahip olmak ve hakkaniyet duygusudur. Vergi bilinci, ahlakı ve sorumluluğuna sahip olanlar olmayanlara göre daha sık fiř almaktadır. Aynı şekilde devletin vergileri adil düzenlediğine, muafiyet ve istisnaları gereksizce kullanmadığına ve yolsuzlukları önlediğine inananlar inanmayanlara göre daha sık fiř almaktadır. Fiř alma sıklığını belirleyen ekonomik ve mali etkenlerin en önemlileri arasında gelir, teşvikler ve vergi yükü sayılmaktadır. Yüksek gelirliler dūřük gelirlilere, teşviklerden yararlananlar

yararlanmayanlara ve vergi yükü hafif olanlar olmayanlara göre daha sık fiş almaktadır.

Bu çalışmada kısaca vergi bilincine sahip olanlar maliye bölümü öğretim üyelerine yapılan anketten yola çıkarak elde edilen bulgular, fiş-fatura alma alışkanlığını yerleştirmek için sadece bilinç üzerinde değil başka bazı etkenler üzerinde de yoğunlaşmak gerektiğini göstermektedir. Örneğin ülkede vergi bilinci ve sorumluluğu oluşturmanın ötesinde; aile düzeninin sağlanması, ortalama fert başına gelir düzeyinin yükseltilmesi, kamu idaresinin inandırıcı, hakkaniyet ölçülerine uygun vergi hizmet paketini dizayn eden bir idare olması, vatandaş çeşitli şekillerde teşvik edici programlar üretmesi üzerinde durulması gerekmektedir. Ticari işlemlerde fiş-fatura gibi belgelerin alınmasının aynı zamanda vergiye gönüllü uyumu temsil ettiğini varsaydığımızda ekonomiyi kayıt içine çekmek ve vergi gayretini artırmak ancak bu unsurlar üzerinde durmakla mümkün olacaktır.

Bu çalışmada fiş-fatura alma alışkanlığından yola çıkılarak vergiye gönüllü uyumu belirleyen bir çok etkenin varlığı farklı bir örnek kitlesi ile teyit edilmiştir. Ancak ne var ki literatürde vergiye gönüllü uyumu belirleyen denetim ve ceza gibi bir çok etken konusunda ise anlamlı sonuçlar elde edilememiştir. Bu sonuç, bu tür etkenlerin maliye bilim adamlarının fiş alma sıklığını etkilemediği anlamına gelse de asla genele yaygınlaştırılmamalıdır. Bu tür etkenlerin fiş-fatura alma duyarlılığı üzerindeki etkisi ise ancak toplumun her kesimini kapsayacak daha geniş bir örnek kitlesi üzerinde yapılacak bir ampirik çalışmadan elde edilebileceği unutulmamalıdır. Her ne kadar günümüzün yeni teknolojileri fiş-fatura kesme işlemini otomatik bir eyleme dönüştürmüş gibi görünse de vergi oranlarının yüksek oluşu gibi ve bütçe kısıtı gibi nedenler yüzünden kayıt-dışı, hatta vergi dışı faaliyetlerin halen hiç de azımsanamayacak boyutlarda olduğu açıktır.

Kaynakça

Aktan Coşkun Can (2006), “Vergi Dışı Piyasa Ekonomisi”, Editörlü Kitap, Aktan Coşkun Can, Dileyici Dilek, Vural Y. İstiklal, *Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi*, Ankara, Seçkin Yayınları, s. 189-221.

Aktan Coşkun Can (1994), *Temiz Toplum ve Temiz Siyaset*, T Yayınları: İzmir.

Amemiya A. (1981), “Qualitative Response Models: A Survey”, *Journal of Economic Literature*, Sayı. 194 s. 483-536.

Andreoni J., Erard B., ve Feinstein J. (1998), “Tax Compliance”, *Journal of Economic Literature*, Sayı 36, no. 2, s. 818-860.

Antonides, G. ve Robben, H. S. J. (1995), “True Positives and False Alarms in the Detection of Tax Evasion”, *Journal of Economic Psychology*, Cilt 16, sayı 4, s. 617-640

Bosco, L., ve Mittone, L., (1997). “Tax Evasion and Moral Constraints: Some Experimental Evidence”, *KYKLOS*, sayı 50, s. 297-324.

Crane, S.E. ve Nourzad, F. (1990), “Tax Rates and Tax Evasion: Evidence from California Amnesty Data”, *National Tax Journal*, cilt 43, s. 189-199.

Çember Erol, Fiş Almayana da Ceza, Anadolu Ajansı Erişim:

http://www.alomaliye.com/ekonomi/fis_ceza.htm, 15.09.2007

Dikbaş Kadir, Fiş toplama bitti, gelir düştü mü?, *Zaman Gazetesi*, 30.03.2007 Erişim:

<http://www.zaman.com.tr/webapp-tr/yazar.do?yazino=520978>

Falk A, ve Fehr E, (2002), “Psychological Foundations of Incentives”, *European Economic Literature*, sayı 46, s. 687-724.

Feinstein, J. S. (1991), “An Econometric Analysis of Income Tax Evasion and its Detection”, *Rand Journal of Economics*, sayı 22, s. 14-35.

Frey, B. S., Feld, Lars P. , (2002), “Deterrence and Morale in Taxation: An Empirical Analysis. *Working Paper No. 760*. CESifo,.

Frey, B.S., (1997), “Not Just for the Money”, An Economic Theory of Personal Motivation. *Edward Elgar Publishing*. Cheltenham, UK.

Frey, B.S. (2003), “The Role of Deterrence and Tax Morale in Taxation in the European Union”, *Jelle Zijlstra Lecture*, Netherlands Institute for Advanced Study in the Humanities and Social Sciences (NIAS).

Frey, B. S. , Torgler B. (2007), “Tax Morale and Conditional Cooperation’, *Journal of Comparative Economics*, sayı 35, s. 136-159

Green W.(1997), *Econometric Analysis*, Upper Saddle River: Prentice Hall.

Hirschi, T., and M. Gottfredson (1983), “Age and Explanation of Crime”, *The American Journal of Sociology*, Cilt 89, sayı 3, s. 552-584

Koyuncu Mesut, Ücretlilerde vergi iadesi kalkıyor, *Dünya Gazetesi*, 26.12.2006

Erişim:

http://www2.dunyagazetesi.com.tr/news_display.asp?upsale_id=292911&dept_id=1043

Kızılot Şükrü, “Vergi İadesinin Kalkması Yanlış”, *Hürriyet Gazetesi*, 16.11.2006,

Erişim: <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/5445509.asp?yazarid=82&gid=61>, 15.09.2007

Lewis, A. (1982), “The Psychology of Taxation”, Martin Robertson, Oxford.

Rabin M. , (1998), “Psychology and Economics”, *Journal of Economic Literature*, sayı 36. s. 11-46

Saruç, Naci, “Vergi Ödemeyi Etkileyen Faktörler: Anket Araştırmalarının Sonuçları”, *Vergi Sorunları*, sayı 178, Temmuz 2003

Seviğ Veysi, “Ücretlilere Vergi İadesini Kaldırma Gafleti”, 02.10.2002, *Dünya Gazetesi*

Erişim: [http://www.turmob.org.tr/turmob/basin/03-10-2002\(3\).htm](http://www.turmob.org.tr/turmob/basin/03-10-2002(3).htm), 15.09.2007

Slemrod, J. B. (2002), “Trust in Public Finance” , *Working Paper No. W918, NBER*

Slemrod, J. B. And Katuscak, P. (2002), “Do Trust and Trustworthiness Pay Off?”, *Working Paper No. W9200, NBER*

Tittle, C. (1980) “Sanctions and Social Deviance: The Question of Deterrence”, New York: Praeger

Torgler, B., (2001). “What Do We Know About Tax Morale and Tax Compliance?”, *International Review of Economics and Business*, (RISEC) sayı 48, s.395-419.

Torgler, B. , (2002). “Speaking to Theorists and Searching for Facts: Tax morale and tax compliance in experiments”, *Journal of Economic Surveys*, sayı16, s. 657-684

Torgler, B. ve Valev N. T. (2006) “Corruption and Age”, *Journal of Bioeconomics*, cilt 8, sayı 2, s. 133-145

Uysal Mustafa, “Vergi İadesi ile Asgari Geçim İndirimi Karşılaştırılması ve İstihdam Vergi Yüğü, 24.04.2007”, *Dünya Gazetesi*,

Erişim:

http://www.muhasabenet.net/mh_2404_vergi%20iadesi%20ve%20asgari%20gecim%20indirimi%20karsilastirmasi.html, 15.09.2007

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=212823>,13.02.2007

<http://maliyemempozumu.pamukkale.edu.tr/istat.htm>, 05.03.2007.

<http://www.ntvmsnbc.com/news/401534.asp>, 02.03.2007

Ek Tablo 1: Değişkenler Listesi

Değişkenler	Ölçüm Tipi	Anket Sorusu ve Ölçümü
Bağımlı Değişkenler:		
Fiş1	Kategorik	Hangi sıklıkta fiş alıyorsunuz? 0: Hiçbir zaman 1:Nadiren 2:Sık sık 3:Her zaman
Fiş2	Kategorik	Kaç alışverişte bir fiş alıyorsunuz? 0: 0 1:1-2/10 2:4-5/10 3:6-7/10 4:7-8/10 5:9-10/10
Fiş3	Kategorik	Fiş kesimi otomatik bir işleme bağlı olmayan yerlerden alışveriş ettiğinizde aşağıdaki davranış şekillerinden hangisi sizin davranışınızı en iyi tanımlar? 0: Her halükarda fiş almayı gereksiz bir yük sayarım. 1: Satıcının fiş vermemek için bana indirim yapmasına gerek yok, eğer fişimi verirse alırım vermezse almadan giderim. 2: Satıcı malın fiyatında (Fiş pazarlığı ile) az da olsa bir indirim yaparsa fiş almaktan vazgeçerim. 3: Satıcı malın fiyatında (Fiş pazarlığı ile) istediğim indirimi yaparsa fiş almaktan vazgeçerim. 4: Her halükarda fişimi alırım.
Fişindex	Sürekli	
Bağımsız Değişkenler:		
Medeni	Kukla	Medeni durumunuz nedir? 1: Evli 2: Bekar
Yaş	Katogorik	Yaşınız nedir? 1: 19-29 2: 30-39 3: 40-49 4: 50-59 5: 60-69
Çocuk	Katogorik	Çocuk sayınız nedir? 1: Yok 2: 1 3: 2 4: 3 5: 4 ve üzeri
Unvan	Katogorik	Ünvanınız nedir? 1: Ar. Gör. 2: Öğr.Gör. 3: Yrd. Doç. 4: Doçent 5: Profesör
Bilinç	Katogorik	Yılda ne kadar KDV ödediğiniz konusunda bir fikriniz var mı? 1:Kesinlikle Yok 2:Yok 3:Çekimser 4:Var 5:Kesinlikle Var
Ödev	Katogorik	Verginin bir vatandaşlık görevi olduğuna inanıyor musunuz? 1:Kesinlikle İnanmıyorum 2:İnanmıyorum 3:Çekimser 4:İnanıyorum 5:Kesinlikle İnanmıyorum
Ahlak	Katogorik	Vergi kaçırmayı ve etrafınızda vergi kaçırانları nasıl değerlendiriyorsunuz? 1:Haklı 2:Uygunsuz fakat zorunluluk 3:Hırsızlık 4:Vatan hainliği
Adalet	Katogorik	Sizce ülkemizde vergiler adaletli midir? 1:Çok adaletsiz 2:Adaletsiz 3:Çekimser 4:Adaletli 5:Çok adaletli
İstisna	Katogorik	Sizce Türkiye’de vergi istisna muafiyet ve boşluklardan yararlanma derecesi nedir? 1: İnanılmaz Yüksek 2: Yüksek 3: Orta Düzeyde 4: Düşük 5: Çok Düşük
Yolsuzluk	Katogorik	Türkiye’de yolsuzluk düzeyini 1-5 arası sıralarsanız, kaç verirdiniz? 1: 1 2: 2 3: 3 4: 4 5: 5
Gelir	Katogorik	Aylık toplam gelir düzeyiniz nedir(Maaş, kira ve diğer bütün gelirleriniz dahil)? 1: 1000-1499YTL 2: 1500-1999YTL 3: 2000-2499YTL 4: 2500-2999YTL 5: 3000 YTL ve üzeri

Teşvik1	Kukla	Vergi iadesi kalktı ve asgari geçim indirimi geldi; şimdi fiş alıyor musunuz? 0: Hayır 1: Evet
Teşvik2	Kukla	Geçen yıl vergi iadesi tutarından ne kadar faydalandınız 0:0 1:1-249,99 2:250-499,99 3:500-749,99 4:750-999,99 5:1000 ve üzeri
Teşvik3	Katogorik	Vergi iadesi olduğunda fiş alıyor muydunuz? 0: Hayır 1: Evet
Vergi	Katogorik	Ödediğiniz verginin yükünü nasıl buluyorsunuz? 1:Çok ağır 2:Ağır 3:Normal 4:Hafif 5:Çok hafif
Hizmet	Katogorik	Kamu hizmetlerinden faydalaniyor musunuz? 1:Hiç Faydalanmıyorum 2:Çok Az 3:Normal Düzeyde 4:Çok Fazla
Beklenti	Katogorik	İndirim yaptırabilmenin sizce fişe bağlılık derecesi nedir? 1: İlgisi yok 2: Az bağlı 3: Orta Düzeyde Bağlı 4:Çok Bağlı 5:Adeta İmkansız
İşlem	Katogorik	Sizce Türkiye’de vergi mevzuatı hangi sıklıkta değişiyor? 0: Hiç 1: Nadiren 2: Ara sıra 3: Sık sık 4: Çok sık

Ek Tablo 2: ORDERED PROBIT MODEL

DEĞ. BAĞIMSIZ DEĞ.		BAĞIMLI			
		(1)	(2)	(3)	(4)
		FİŞ1	FİŞ1	FİŞ3	FİŞINDEX
Demografik Etkiler	Medeni	-0.709** [0.292]	-0.750*** [0.285]	-0.861*** [0.258]	-0.799*** [0.250]
	Yaş	-0.640*** [0.234]	-0.13 [0.221]		
	Çocuk				-0.242** [0.110]
Sosyal Etkiler	Ünvan	-0.293* [0.154]	0,018 [0.148]	-0.285** [0.129]	
	Bilinç	0.308*** [0.089]	0.154* [0.085]		0.187** [0.074]
	Ödev			0.384** [0.159]	
	Ahlak	0.650*** [0.170]	0.497*** [0.166]	0.607*** [0.160]	0.566*** [0.150]
	Adalet			0.856*** [0.249]	0.597*** [0.206]
	İstisna		-0.263* [0.155]		
	Yolsuzluk	-0.305** [0.130]			
Ekonomik ve Mali Etkiler	Gelir	0.576*** [0.174]	0,047 [0.147]	0,196 [0.131]	0.170* [0.101]
	Teşvik1		1.124*** [0.355]		1.020*** [0.317]
	Teşvik2	0.426** [0.187]			
	Teşvik3			1.983** [0.814]	
	Vergi	-0.454** [0.212]		-0,213 [0.189]	-0.303* [0.173]
	Hizmet		0.319* [0.167]		
	Beklenti	0.154* [0.085]	0.148* [0.084]	-0,108 [0.081]	
İdari Etkiler	İşlem	0.301* [0.167]	0.269* [0.159]	0,243 [0.149]	
Sabit Terim	C4(Fisindex için C9)	1.423 [1.165]	3.761*** [1.101]	6.046*** [1.518]	3.692*** [0.815]
	Gözlem Sayısı	110	110	110	111
	Prob>chi2	0	0	0	0
	Log-Likelihood	-91,951	-93,093	-122,377	-188,932
	LR chi2	51,247	48,497	44,049	49,586
	Pseud R-Sq	0,218	0,207	0,153	0,116
Standard errors in brackets * significant at 10%; ** significant at 5%; *** significant at 1%					